

**BİR YANLIŞ YAZIM *tutu*'yu, *tut* EDER;
BİR YANLIŞ OKUMA *bet*'i, *bit* EDER**

Sadettin ÖZÇELİK*

Geliş Tarihi: Nisan, 2017

Kabul Tarihi: Haziran, 2017

Öz

Dede Korkut metinlerinin okunma sorunlarından biri yanlış yazılmış olan kelimelerle bir diğeri ise yazılışları aynı okunuşları farklı olan kelimelerle ilgilidir. Her iki durumda da bağlamın kılavuzluğunda ilerlemek metinleri doğru anlamamızı ve metinle ilgili sorunları daha kolay fark edip çözmemizi sağlar. Ayrıca bağlamı anlamaya çalışmak ve bunda ısrar etmek kelimeleri doğru okuyup doğru anlamamız konusunda bizi yönlendirir. Ancak hangi yöntemi izlersek izleyelim yeni okuma teklifleri sunarken unutulmaması gereken nokta yeni teklifimizle ilgili olarak bize yöneltilebilecek soruları tahmin edip bunlara cevap vermiş olmaktır.

Bu makalede ele alınan okunma sorunları yalnızca Dresden nüshasında *Öşün Koca Oğlu Segrek Boyundaki "Eski tutu / tonu biti, öksüz oğlanu dili acı olur"* şeklinde okunmuş olan atasözü ile ilgilidir. Atasözünde geçen *tut / ton* 'dut / giysi'; *bit* 'bit' olarak okunmuş ve anlaşılmış olan iki kelime *Teke Dergisi*'nin 6/1. sayısında yer alan bir makalede yeniden ele alınarak okunmuş ve değerlendirilmiştir.

Bu makalede ise söz konusu atasözünün okunması ve anlaşılması ile ilgili sorunlar yöntem bakımından yeniden ele alınarak ve eleştirilerek değerlendirilmekte, konu üzerine yeni açıklamalar getirilerek teklifler sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dede Korkut, bağlam, *tut-*, *tutu*, *bet*; *beti acı (ol-)*, *sözi acı (ol-)*.

**A MISWRITING MAKES *tutu*, *tut*;
A MISREADING MAKES *bet*, *bit***

Abstract

One of the problems reading Dede Korkut's texts is misspelled words; another is about same spelling but different meaning words. When we face to both problems, to act according to context guide provides us to understand word correctly and to solve problem about text. Besides, to understand context and insisting on understanding direct us regarding reading and understanding words. However, the point that should not be forgotten when new reading offers is presented is to predict questions that can be directed to us regarding our offers.

Handled reading problems in this paper is about proverb read "*Eski tutu / tonu biti, öksüz oğlanu dili acı olur*" in the *Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu* chapter of Dresden copy. Two words in proverb that read *tut / ton* 'dut /

* Prof. Dr.; Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD, sozcelik@dicle.edu.tr.

giysi', *bit* 'bit' are read and evaluate in a paper which published in the previous issue of *Teke Jurnal*.

In this paper, it is evaluated and offered by new explanations about point at issue proverb's reading and understanding problems.

Keywords: Dede Korkut, context, *tut-*, *tutu*, *bet*; *beti acı (ol-)*, *sözi acı (ol-)*.

Ø. Giriş:

Dede Korkut metinlerinin okunma sorunlarının önemli bir kısmı yazım yanlışları ile doğrudan ilgilidir. Eldeki her iki nüshada müstensihlerin metne müdahale etmiş olmaları yazım yanlışlarını artırmıştır. Yazım yanlışlarının çokluğu / sıklığı araştırmacıları yoran, karar vermekte zorlayan veya tereddüde düşüren önemli bir etkidir. Söz konusu yazım yanlış(lar)ı bulunan kelime veya ibare metnin başka yerinde geçmiyorsa çözüm daha da güçleşmektedir. Çünkü metinde yalnızca bir örneği bulunan kelimelerde karşılaştırma ancak metinler arası tanık gösterilerek yapılabilir. Tek yerde geçen kelime nadir karşılaşılan / kullanılan bir kelime ise çözüm daha da güçleşir. Yine aynı biçim birimi içerisinde yazım yanlışlığı ile birlikte yitmiş veya değişmiş olan fonetik özelliğinin bulunması durumunda çözüm çok bilinmeyenli karmaşık bir denkleme dönüşür.

Dresden nüshasındaki yazım yanlışları çok farklı başlıklar altında toplanabilecek ve geniş bir yelpazede ele alınabilecek çeşitlilik arz eder. Bu nedenle belki de başka tarihî metinlerin okunmasına da katkı sunabilecek olması bakımından Dresden nüshasındaki yazım yanlışları bir çalışmada tasnif edilmiş olup tasnifteki ana başlıklar şu şekildedir:

- * Göz takılmasıyla ilgili yazım yanlışları,
- * Birbiri yerine yazılmış harfler,
- * Yer değiştirmiş harfler,
- * Noktaların sağa-sola, aşağı-yukarı kayması,
- * Art arda gelen iki kelimedeki ek(ler)in yer değiştirmesi,
- * Yazım eksiklikleri,
- * Yazım fazlalıkları,
- * Birbiri yerine yazılmış kelimeler,
- * Birden fazla yazım yanlışı bulunan kelimeler (Özcelik, 2016/I: 106-134).

İşte bu makalede biri yazım yanlışlığına bağlı okuma yanlışlığı, diğeri okuma yanlışlığı örneği olan iki kelime üzerinde yeniden durulmaktadır. Yani iki okuma sorunundan birincisi

yukarıdaki altıncı başlık ile ilgilidir. Diğer kelime ise yazılışları aynı okunuşları farklı olan iki kelime ile ilgili okuma tercihi ve buna kanıt gösterme yöntemi ile ilgilidir.

Söz konusu iki kelime son olarak *Teke Dergisi*'nde yayımlanan “*Dede Korkut Kitabı'nda Geçen 'Eski tutuñ biti, öksüz oğlanuñ dili acı olur' Cümlesi Üzerine*” (Aydemir, 2016: 71-83) başlıklı makalede ele alınmıştır. Makalede *Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu*'nda geçen ve metinde *اسكى مولنك بى اوغلا نك دى آجى اولور* (D130a.11) şeklinde yazılmış olan atasözü üzerinde yeniden durulmuştur. Bu atasözü daha önce araştırmacılar tarafından iki şekilde okunmuştur:

“*Eski tutuñ biti, öksüz oğlanuñ dili acı olur*” (Ergin, 1958: 226; Gökyay, 1973: 126).

“*Eski tonuñ biti, öksüz oğlanuñ dili acı olur*” (Tezcan, 2001; Özçelik, 2016/I: 130a.11).

Adı geçen makalede atasözünde geçen veya eski okuma şeklleriyle ilgili olan *bit*, *bet*, *dut*, *eski*, *kul*, *açı-*, *tut-* kelimeleri üzerinde uzun şekilde durulmuştur. Ancak asıl üzerinde durulması gereken iki kelimedir. Söz konusu iki kelime metinde *مولنك* ve *بى* şeklinde yazılmıştır. Bu kelimeler önceki araştırmacılar tarafından *tutuñ* / *tonuñ* ve *biti* şeklinde okunmuş olup *tut* / *ton* ‘dut’ / ‘giysi’ ve ‘bit’ olarak anlaşılmıştır.

Makalede iki kelimenin önceki okunuşu ve kelimelere verilmiş olan anlamlar üzerinde uzun uzun durulmuştur. Özetle metinde *مولنك* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *tut* okuyup ‘dut ağacı / dut meyvesi’ anlamının bağlama uymadığı, *ton* okuyup ‘giysi’ olarak anlamının ise kelimenin yazım şekli nedeniyle mümkün olmadığı belirtilmiştir. Makalede kelime *tut-* fiili ile ilişkilendirilmiş ve bu düşünce sözlüklerden verilen örneklerle güçlendirilmiştir. Daha sonra kelimenin *tutuğ* / *tutu* olduğu, ‘rehin’ veya ‘enenmiş, iğdiş edilmiş köle’ anlamına geldiği belirtilmiş ve bu düşünce Kaşgarlı Mahmut’un “Oğuzlarla Kıpçaklar gerek isimlerin ve gerek fiillerin ortasında bulunan ğ harfini atarlar” (DLT I: 33, DLIII: 304) şeklindeki açıklaması verilerek desteklenmiştir (Aydemir, 2017: 75-76).

Adı geçen makalede, ayrıca metinde *بى* şeklinde yazılıp *biti* okunmuş ve ‘bit’ olarak anlaşılmış olan kelimenin ise *beti* (< bet+i) okunup *bet* ‘yüz, sima’ olarak anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Makalenin sonunda, atasözünün şöyle okunup anlaşılması teklif edilmiştir:

“*Eski tutuğun / kölenin akıbeti (kaderi?), öksüz oğlanın sözü acı olur.*”

Eski tutuğun / kölenin yüzü, öksüz oğlanın sözü acı olur” (Aydemir, 2017: 80)

Makalenin sonuç bölümünde ise atasözünün “*Eski tutuñ beti (~biti), öksüz oğlanuñ dili acı olur*” okunması ve “*Eski kölenin yüzü, öksüz oğlanın sözü acı olur*” şeklinde anlaşılması

gerektiği belirtilmiştir. Yazarı yeni okuma ve anlamla ilgili doğru tespitlerinden dolayı yürekten kutlarım. Ancak her şeye rağmen atasözünün okunuşu ile ilgili olarak eksik kalmış olduğu anlaşılan bazı konulara aşağıda değinilerek yeni teklifler sunulacaktır.

1. Anlam Teklifleri, Okuma ve Tamir Sorunu:

Şimdi söz konusu atasözünde geçen ve yukarıda sözü edilen tespitlere rağmen okunma ve tamir sorunlarının bitmediği anlaşılan iki kelimedenden birincisinin metindeki yazılışını, teklif edilmiş olan okuma şekillerini ve kelimeye verilen anlamları görelim:

Kelimenin Yazılışı	Eski Okuma ve Anlam Teklifleri	Yeni Okuma ve Anlam Teklifi
طوتك	tutuş (< tut+uş) ‘dut meyvesi+nin veya ağacı+nın’	tutuğ+uş / tutu+ ‘kölenin’
	tonuş (< ton+uş) ‘giysi+nin’	

Yukarıda özetle gösterilen anlam tekliflerinden eskileri sorunludur ve hiç şüphesiz anlamlı olanı yeni tekliftir. Ancak anlamın sunulduğu ve kelimenin okunuşu ile ilgili sorunlar vardır. Bu sorunların birincisi *tutuğuş* ile *tutuş* arasında kesin bir tercihte bulunulmamış olmasıdır. Okuyucu olarak ancak konuyu DLT’den alınmış olan yukarıdaki açıklama ile birleştirdiğimizde makalede *tutuş* okuma şeklinin tercih edildiğini anlıyoruz.

Adı geçen makalede *tutu* okunması teklif edilmiş olan kelimenin yazılışı üzerinde durulmuş ve bir yazım yanlışlığının söz konusu olmadığı belirtilmiştir (Aydemir, 2016: 75). Ancak yapılan açıklamalara göre söz konusu kelimeyi *tutuş* şeklinde okumak sorunlu bir okumadır. Çünkü *tutuğ* > *tutu* şeklindeki ses gelişmesine göre ünlü ile biten *dutu* / *tutu* kelimesinin yeni şeklinin metinde *tutunuş* (< tut-u+nuş) okunacak şekilde yazılmış olması gerekirdi. Yani *tutu* kelimesinin tamlayan eki alması durumunda iki değil üç hece olması gerekiyor. Başka metinlerde geçen benzer örneklerde de durum böyledir: *adığ* > *ayı+nuş*, *kuduğ* > *kuyu+nuş*, *ölüg* > *ölü+nüş*, *örtüg* > *örtü+nüş*, *ülüg* > *ülü+nüş*. Dede Korkut’ta geçen ve ünlü ile biten iki heceli kelimelerin tamlayan eki almış şekillerinde de sondaki ünlü hep yazılmıştır *koru+nuş* (D129b.10), *kuyu+nuş* (D139a.5), *delü+nüş* (D46a.12), *gendü+nüş* (D51b.3). Ayrıca söz konusu yazım şeklinde yazılmamış olan sadece sondaki ünlü değil ikinci hece bütünüyle metinde yoktur.

Nitekim *dutu Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiş olup kelime için 27 tanık verilmiştir. Sözlükte tanıkların metinde طوتو (13), طوتو (2), طوتو (4), دوتو (1), دتو (5), دوتو (2) şeklinde yazılmış olduğu bilgisi verilmiştir (TarS: 1289-1291). Yani bütün örneklerde kelime sonundaki

ünlü mutlaka yazılmıştır. Yukarıdaki değerlendirmelere göre metinde **موتك** şeklinde yazılmış olan söz konusu kelime ikinci hecenin bütünüyle atlanmış olduğu anlaşılıyor. Yani, kelimenin طوتونك şeklinde yazılmış olması gerekirdi. Buna göre kelimenin *tu[tu]nuŋ* şeklinde tamir edilerek okunması doğru olacaktır. Nitekim Dresden nüshasında kelime başında, içinde ve sonunda bu tür hece atlamalarının sık yapılmış olduğu tespit edilmiştir (bk. Özçelik, 2016/I: 125-126).

Bu noktada *esir* ve *tutsak* kelimelerinin günümüzdeki karşılıklarına da bakalım: *dustag* (Azerbaycan), *totkon* (Başkurt), *tutkin* (Kazak, Tatar), *tutkun* (Kırgız, Özbek, Uygur) (KTLS: 222-223 ve 904-905).

İkinci sorun ise *tutu* kelimesinin anlamıdır. *Tarama Sözlüğü*'nde (TarS: 1289), *Derleme Sözlüğü*'nde (DerS: 1612a4.), *Kıyas-ı Enbiya*'da (KE: 756a), *Kâbüsnâme*'de (Doğan, 2016: 225a), *Satır Arası İlk Kuran Tercümesi*'nde (Küçük, 2014: 446a) *dutu* kelimesinin anlamı 'rehin' olarak verilmiştir. Dede Korkut'ta ise *kul* 'köle' anlamında (10), *kul et-* (1) ve *kul ol-* (1) geçer (bk. Özçelik, 2016/II: 901a).

Şimdi de atasözünde geçen ve okunma sorunu olduğu anlaşılan söz konusu ikinci kelimenin metindeki yazılışını, teklif edilmiş olan okuma şekillerini ve kelimeye verilen anlamları görelim:

Kelimenin Yazılışı	Eski Okuma ve Anlam Teklifi	Yeni Okuma ve Anlam Teklifleri
بیت	biti (< bit+i) 'bit'	beti (~biti) <i>akıbet+i</i> (kader+i?), yüz+ü 'yüz'

Yukarıda gösterilen okuma ve anlama tekliflerinden bağlama uyanı elbette yeni okuma teklifidir. Ancak kelime ile ilgili olarak verilen 'akıbet, kader?' anlamlarının yanlış olduğu açıktır. Burada bağlama göre 'yüz, sima' anlamı yeterlidir.

Bu noktada *sima* kelimesinin günümüzdeki karşılıklarına bakalım: *bit* (Başkurt), *bet* (Kırgız, Özbek, Tatar) (KTLS: 780-781). Ayrıca *yüz*, *çehre* karşılıkları ise şöyledir: *bit* (Başkurt), *bet* (Kırgız, Özbek, Tatar) (KTLS: 1002-1003).

2. Konuyla İlgili Diğer Açıklamalar:

Türkçe Sözlük'te acı söz, "Kişinin onuruna dokunan, gönlünü inciten söz" (TS: 12) şeklinde tanımlanmış ve *acı söz insanı dininden çıkarır* atasözü örnek verilmiştir.

Gerek söz konusu iki kelimeyle gerekse atasözünde geçen *dil* ve *acı* kelimeleriyle ilgili olarak Türkçede birçok deyim ve atasözünün bulunduğu dikkat çeker. *Acı* kelimesiyle ilgili olarak *acı çek-*, *acısını çek-*, *acısını çıkar-* (Aksoy, 1988: 524-525) deyimleri ile *dost acı söyler* (Aksoy, 1988: 246) atasözü örnek olarak verilebilir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda eşi, Dirse Han'a şöyle seslenir:

Hây Dirse Han, başa kaşab étme,
incinüp *acı sözler söyleme!* (D9a.3)

Bu cümlede geçen *acı söz söyle-* ‘kırıcı konuşmak’ deyimini, yukarıda geçen “öksüz oğlanın *dili acı olur*” atasözündeki *dili acı ol-* deyimine ışık tutmaktadır. Ayrıca aynı deyimle ışık tutan bir başka deyim *Tarama Sözlüğü*'nde *acı dil ver-* ‘acı söz söylemek’ şeklinde tespit edilmiştir. Bu deyim için verilmiş olan tanıklardan biri şöyledir:

“*Acı dil verdiniz katı yüz ile*

Demirler döğdünüz soğuk söz ile” (TarS: 3)

Ayrıca Dede Korkut'ta *acı* kelimesinin şu cümlelerde ‘keskin’ anlamında kullanılmış olması ele aldığımız konu bakımından önemlidir:

“*Acı turnak ağ yüzine aldı çaldı*” (D47b.7, 49a.4)

“*Acı turnak ağ yüzüne çalar mısın*” (D84a.10)

Sonuç

Yukarıdaki atasözünde söz konusu edilen ilk kelimenin tu[tu]nuş şeklinde tamir edilmesi, yapısının tut-u+nuş (< tut-uğ+uñ) şeklinde açıklanması ve *tutu* için ‘rehin, köle’ anlamının verilmesinin uygun olduğu anlaşılıyor. İkinci kelime *bet* ise ‘yüz, sima’ anlamındadır. Atasözünün,

Eski tu[tu]nuş *beti*,

Öksüz oğlanın *dili acı olur*, şeklinde okunmasıyla Dede Korkut'un söz dağarcığına metinde yalnızca birer defa kullanılmış olan *tutu*, *bet* kelimeleri eklenmiş olmaktadır. Yine bu okuma şekliyle Dede Korkut'un söz dağarcığına yalnızca bu atasözünde geçen *beti acı (ol-)*, *dili acı (ol-)* deyimleri katılmış olmaktadır.

Kısaltmalar

D: Dede Korkut Dresden Nüshası.

DerS: *Derleme Sözlüğü* (1965-1979). I-XI C. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KE: YILMAZ, E. *vd.* (2013). *Kıyas-ı Enbiya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1057.

KTLS: ERCİLASUN, A. B. *vd.* (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TarS: *Tarama Sözlüğü* (1977). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TS: *Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

Kaynaklar

AKSOY, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

AYDEMİR, A. (2017). Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesinde Geçen: ‘Eski Tutun Biti, Öksüz Oğlanın Dili Acı Olur’ Cümlesi Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 6(1), 71-83.

DOĞAN, E. (2016). *Kâbüsnâme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1173.

ERGİN, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 169.

ERGİN, M. (1963). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 219.

ERGİN, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

GÖKYAY, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

GÖKYAY, O. Ş. (1982). *Destursuz Bağa Girenler*. İstanbul Dergâh Yayınları.

GÖKYAY, O. Ş. (1995). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KÜÇÜK, M. (2014). *Satır Arası İlk Kuran Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1126.

ÖZÇELİK, S. (2016/I). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar (1. Cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1166/1.

ÖZÇELİK, S. (2016/II). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin (2. Cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1166/2.

Tarama Sözlüğü VII Ekler (1974). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 212.

TEZCAN, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TEZCAN, S. ve BOESCHOTEN, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.